

University of Tehran

Challenges of the Legal Relationship between the Government and the National Iranian Oil Company in the Energy Transition

Mohammad Taqi Rafiei¹ , Ali Atashi²

1. Corresponding author; Associate Professor, Department of Energy Law and International Trade, Faculty of Law, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran. Email: rafiei@ut.ac.ir

2. PhD Candidate of Oil and Gas Law, Faculty of Law, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran. Email: aliatashi@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Manuscript received:
20 November 2025
final revision received:
22 December 2025
accepted:
6 February 2026
published online:
22 February 2026

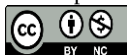
Keywords:
Energy transition,
National Iranian Oil
Company, Government,
Seventh Progress Plan
Law, Energy governance

Abstract

The energy transition, as a structural change in the global energy system, has challenged traditional governance models in oil-dependent countries. This study examines the legal relationship between the government and the National Iranian Oil Company within the framework of the energy transition requirements. The research method is descriptive-analytical and based on the study of domestic legal documents and a comparison of the experiences of Norway, Saudi Arabia, and China. The results show that the main challenges can be identified at three levels: the strategic challenge resulting from the conflict between the current mission of the National Oil Company and the necessity of moving towards a low-carbon economy; the institutional challenge resulting from the centralized structure and budget dependence; and the contractual challenge resulting from the inefficiency of traditional contractual models for new energy projects. The findings show that the appropriate model for Iran is to redefine the role of the National Oil Company as an energy holding company and strengthen its operational independence through the formulation of a national energy law, the efficient implementation of Articles 15 and 44 of the Seventh Progress Plan Law, and the design of new energy contracts.

Cite this article: Rafiei, Mohammad Taqi; Atashi, Ali (2026)“ Challenges of the Legal Relationship between the Government and the National Iranian Oil Company in the Energy Transition” *Energy Law Studies*, 11 (2): 225 – 255.

DOI: <https://doi.com/10.22059/jrels.2026.406728.612>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

Introduction

The global energy system is undergoing a profound structural transition driven by climate change, technological innovation, sustainable development imperatives, and geopolitical change. This transition extends beyond replacing energy sources and requires fundamental changes in energy production, distribution, consumption, and the legal and institutional frameworks governing the energy sector. For oil-dependent countries such as Iran, the challenge is twofold: maintaining short-term oil revenues while gradually reducing reliance on hydrocarbons and adapting governance structures to the demands of the energy transition. Within Iran, the legal relationship between the Government, as the owner of petroleum resources, and the National Iranian Oil Company (NIOC), as the principal executive entity of the hydrocarbon sector, forms the foundation of energy governance. Traditionally, this relationship has focused on maximizing oil production and export. However, the Seventh National Progress Plan, particularly its provisions on reforming the financial relationship between the Government and NIOC, represents an important step toward institutional reform. A key question is whether these reforms are sufficient to support the transition of NIOC from a conventional national oil company to a diversified energy group. Existing research has primarily examined either the traditional Government–NIOC relationship or the technical and economic dimensions of the energy transition, while the legal implications of the transition for this relationship remain underexplored. This gap is particularly significant because Iran's legal framework plays a decisive role in shaping energy governance, investment, and institutional adaptation. Accordingly, this article examines the legal challenges posed by the energy transition to the Government–NIOC relationship, evaluates the capacity of Iran's existing legal framework to address these challenges, compares the experiences of Norway, Saudi Arabia, and China, and proposes legal and institutional reforms for redefining this relationship in the era of the energy transition.

Methodology

This study adopts a descriptive-analytical legal research approach based on a review of relevant legislation, regulations, policy documents, and scholarly literature. It examines the legal framework governing the relationship between the Government of Iran and the National Iranian Oil Company, with particular emphasis on the

Seventh National Progress Plan and related legislation, in light of the requirements of the energy transition. A comparative analysis of the experiences of Norway, Saudi Arabia, and China is also undertaken to develop recommendations for redefining this legal relationship during the energy transition.

Conclusion

This study demonstrates that the global energy transition has fundamentally challenged traditional hydrocarbon-based governance models and reshaped the legal relationship between the Government of Iran and the National Iranian Oil Company (NIOC) at the strategic, institutional, and contractual levels. Strategically, the conflict between NIOC's mandate to maximize oil production and the need to reduce dependence on fossil fuels remains the principal obstacle, compounded by the absence of a comprehensive legal framework defining national transition objectives and NIOC's future role. Institutionally, governmental control, dependence on oil revenues, and limited operational autonomy have constrained long-term investment in emerging energy technologies, while existing contractual frameworks remain unsuitable for renewable energy projects requiring long-term, risk-sharing arrangements. The comparative analysis of Norway, Saudi Arabia, and China suggests that transforming NIOC into an integrated energy group responsible for managing a diversified national energy portfolio is the most appropriate strategy for Iran. Accordingly, this study recommends enacting a National Energy Transition Law to establish measurable transition targets, redefine NIOC's mandate, and create an independent regulatory authority. It also proposes the effective implementation of Article 15 of the Seventh National Progress Plan, the establishment of an Energy Transition Investment Fund, and the adoption of modern energy contracts incorporating profit- and risk-sharing mechanisms together with environmental, social, and governance (ESG) obligations. Ultimately, Iran's successful energy transition depends on coherent legal and institutional reforms that transform NIOC into a leading energy institution capable of advancing sustainable development and strengthening the country's future energy governance.

چالش‌های رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران در گذار انرژی

محمدتقی رفیعی^۱، علی آتشی^۲

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه حقوق انرژی و تجارت بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران. رایانامه: rafiei@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق نفت و گاز دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران. رایانامه: aliatashi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۸/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۳

گذار انرژی به‌عنوان تحولی ساختاری در نظام انرژی جهانی، الگوهای سنتی حکمرانی در کشورهای متکی بر نفت را با چالش مواجه کرده است. در این پژوهش رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران در چارچوب الزامات گذار انرژی بررسی می‌شود. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعه اسناد حقوقی داخلی و مقایسه تجارب نروژ، عربستان سعودی و چین است. نتایج نشان می‌دهد چالش‌های اصلی در سه سطح قابل شناسایی است: چالش راهبردی ناشی از تعارض مأموریت کنونی شرکت ملی نفت با ضرورت حرکت به سمت اقتصاد کم‌کربن؛ چالش نهادی ناشی از ساختار متمرکز و وابستگی بودجه‌ای؛ و چالش قراردادی ناشی از ناکارآمدی الگوهای قراردادی سنتی برای پروژه‌های انرژی‌های نو. یافته‌ها نشان می‌دهد الگوی مناسب برای ایران، بازتعریف نقش شرکت ملی نفت به‌عنوان گروه انرژی و تقویت استقلال عملیاتی آن از طریق تدوین قانون گذار انرژی ملی، اجرای کارآمد مواد ۱۵ و ۴۴ قانون برنامه هفتم و طراحی قراردادهای نوین انرژی است.

کلید واژه‌ها:

حکمرانی انرژی، شرکت ملی نفت ایران، دولت، قانون برنامه هفتم پیشرفت، گذار انرژی.

استناد: رفیعی، محمدتقی؛ آتشی، علی (۱۴۰۴). «چالش‌های رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران در گذار انرژی»، *مطالعات حقوق انرژی*، ۱۱(۲)، ۲۲۵-۲۲۵. <http://doi.org/10.22059/jrels.2026.406728.612>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

نظام انرژی جهانی در آستانه گذار ساختاری بزرگی قرار دارد که پیامدهای عمیقی برای سیاست، اقتصاد و حقوق در سطح ملی و بین‌المللی ایجاد کرده است (IEA, 2021: 25). این گذار که تحت تأثیر تغییرات اقلیمی، فناوری‌های نو، الزامات توسعه پایدار و تحولات ژئوپلیتیکی شکل گرفته است، فراتر از تغییر منابع انرژی بوده و مستلزم اصلاح الگوهای تولید، توزیع و مصرف انرژی و نیز بازنگری در چارچوب‌های حقوقی و نهادی تنظیم‌کننده بخش انرژی است (Cherp et al., 2018: 175). کشورهای متکی بر صادرات نفت، از جمله ایران، با پیچیدگی بیشتری مواجه‌اند، زیرا باید در کوتاه‌مدت درآمدهای نفتی را حفظ کرده و در بلندمدت مسیر کاهش وابستگی به آنها را دنبال کنند. در این میان، رابطه حقوقی میان دولت به‌عنوان مالک منابع زیرزمینی و شرکت ملی نفت ایران به‌مثابه بازوی اجرایی بخش هیدروکربوری نقش محوری دارد.

این رابطه دهه‌ها در چارچوب الگوهای سنتی و قوانین نفت ایران شکل گرفته و هدف اصلی آن حداکثرسازی تولید و صادرات نفت بوده است. اما تصویب قانون برنامه هفتم پیشرفت (۱۴۰۳) به‌ویژه ماده ۱۵ درباره اصلاح رابطه مالی دولت و شرکت ملی نفت، نقطه عطفی در جهت بازنگری این ساختار محسوب می‌شود. پرسش اصلی آن است که آیا این اصلاحات می‌تواند نیازهای دوره گذار انرژی را پاسخ دهد و شرکت ملی نفت را به سمت ایفای نقش یک «گروه انرژی» هدایت کند.

در این زمینه، خلأ پژوهشی موجود آن است که اغلب پژوهش‌ها یا به تحلیل ارتباط دولت و شرکت ملی نفت در چارچوب الگوی سنتی پرداخته‌اند (Victor et al., 2012: 39) یا بر ابعاد فنی گذار انرژی تمرکز کرده‌اند. درحالی‌که بررسی آثار گذار انرژی بر این رابطه حقوقی و تحلیل ظرفیت‌ها و محدودیت‌های قوانین جاری، از جمله قانون وظایف وزارت نفت (۱۳۹۱)، ماده ۱ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) (۱۳۹۳)، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴ با اصلاحات و الحاقات بعدی، اساسنامه شرکت ملی نفت (۱۳۹۵) و مصوبات قراردادهای بالادستی، ضرورتی اساسی دارد. البته رابطه مالی دولت با شرکت ملی نفت ایران (رستمی، ۱۴۰۵: ۲۹۷-۳۰۳) و تحلیل ماهیت درآمدهای شرکت ملی نفت ایران و نظام حقوقی حاکم آن (گودرزی، ۱۳۹۷: ۵۱۷-۵۴۵) نیز بررسی شده است. اهمیت این موضوع از چند منظر شایان توجه است: تأثیر مستقیم آن بر امنیت اقتصادی و بودجه

کشور، نقش آن در کارآمدی حقوق عمومی و حاکمیت، ضرورت آن برای جذب سرمایه و فناوری‌های نو و پیوند آن با تعهدات زیست‌محیطی و توسعه پایدار. بر این اساس، هدف تحقیق حاضر عبارت است از تبیین چالش‌های حقوقی ناشی از گذار انرژی در رابطه دولت و شرکت ملی نفت ایران، تحلیل ظرفیت‌های قانونی موجود برای مواجهه با این چالش‌ها، بررسی تجربه کشورهای منتخب (نروژ، عربستان سعودی و چین) و ارائه پیشنهاد‌های حقوقی و نهادی برای بازتعریف این رابطه در آینده.

۱. تبیین مفهوم گذار انرژی و ابعاد حقوقی آن

گذار انرژی به معنای تحول ساختاری نظام انرژی جهانی از اتکای تاریخی بر سوخت‌های فسیلی به سوی نظامی مبتنی بر منابع کم‌کربن و تجدیدپذیر است؛ تحولی چندبعدی و تدریجی که کل زنجیره تولید تا مصرف انرژی را در برمی‌گیرد و از تغییرات فناورانه تا اصلاحات اقتصادی و نهادی را شامل می‌شود (IEA, 2021; Smil, 2018: 205). این گذار در پاسخ به ضرورت‌های زیست‌محیطی ناشی از تغییرات اقلیمی، تحولات اقتصادی و رقابتی در بازار انرژی و ظهور فناوری‌های نوین شکل می‌گیرد و نه تنها بعد فنی، بلکه ابعاد اجتماعی و حقوقی سیستم انرژی را نیز دگرگون می‌سازد (Sovacool, 2016: 211; Cherp *et al.*, 2018: 175; Geels *et al.*, 2017: 465). در این فرایند، حرکت به سمت انرژی‌های تجدیدپذیر، توسعه هیدروژن سبز و فناوری‌های ذخیره‌سازی انرژی محور اصلی دگرگونی فناورانه است (IEA, 2021: 132). (Holechek *et al.*, 2022: 2) همزمان، اقتصاد انرژی به سوی بهره‌وری و مدیریت تقاضا تغییر جهت می‌دهد (Mohammed *et al.*, 2023: 18168) و تعهدات اقلیمی در چارچوب توافق پاریس هدف‌گذاری کربن صفر را دنبال می‌کند (UNFCCC, 2015). این گذار همچنین پیامدهای ژئوپلیتیکی دارد و موجب تغییر جایگاه کشورها بر اساس توانمندی آنها در فناوری‌های پاک می‌شود (Van de Graaf and Sovacool, 2020: 70).

محرك‌های این تغییر شامل فشارهای بین‌المللی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، افزایش رقابت‌پذیری انرژی‌های تجدیدپذیر، نیاز به امنیت انرژی و کاهش وابستگی وارداتی، رشد فناوری‌های شبکه‌های هوشمند و ذخیره‌سازی و نیز مطالبه اجتماعی برای مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی است (IRENA, 2023; Batten, 2018: 24-26; Colgan, 2022: 81; IEA, 2021: 36; Cheong *et al.*, 2025: 3-5). این گذار پیامدهای حقوقی زیادی دارد؛ نخست، منابع فسیلی تحت حاکمیت دولت‌ها هستند، اما منابع تجدیدپذیر به دلیل ماهیت غیرمتمرکز خود نیازمند تدوین قواعد جدید مالکیت و بهره‌برداری‌اند (Timmermann, 2022: 4). دوم، ایجاد نهاد‌های تنظیم‌گر مستقل برای تضمین

رقابت و دسترسی برابر ضروری است (Kaschny & Lavrijssen, 2023: 730). سوم، الگوهای قراردادی سنتی نفت و گاز باید جای خود را به قراردادهای مشارکتی نوین مانند PPA در حوزه انرژی‌های کم‌کربن دهند (Onyema & Saxena, 2025: 14-18). همچنین تقویت نظام‌های ارزیابی زیست‌محیطی و گزارش‌دهی کربن اهمیت فزاینده‌ای یافته است (United Nations, 2015: 18) و شرکت‌های ملی نفت باید به شرکت‌های انرژی یکپارچه با حاکمیت شرکتی شفاف تبدیل شوند (Victor et al., 2012: 88). تعهدات حقوقی ناشی از موافقت‌نامه‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون تغییر اقلیم و پروتکل کیوتو موجب ایجاد رژیم‌های حقوقی جدید برای همکاری‌های فرامرزی در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر و قواعد حاکم بر تجارت و سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پاک است. کشورها، در سطح ملی و بین‌المللی، از طریق وضع قوانین و مقررات محدودکننده و تشویق‌کننده درصددند تا آثار مخرب نفت بر محیط زیست را کاهش دهند.^۱ در این قوانین و مقررات فعالیت‌های نفتی زیانبار ممنوع یا پرهزینه شده و به‌جای آن توسعه فناوری‌های نوین و سرمایه‌گذاری برای کاهش آثار مخرب نفت بر محیط زیست مورد تشویق قرار گرفته است (شیروی، ۱۴۰۰: ۵۷۸-۵۷۹). از طرفی افزایش میانگین دمای زمین در نتیجه فعالیت‌های انسانی پدیده‌ای است که موجب نگرانی عمومی و لزوم تهیه الزامات و پیمان‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و وضع قوانین و مقررات ملی جهت مقابله با خطر فزاینده انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از فعالیت‌های انسانی، شده است (شیروی، ۱۴۰۰: ۶۰۹-۶۱۰). در نتیجه، گذار انرژی نه‌فقط یک روند فنی، بلکه پروژه‌ای حقوقی و نهادی است که در کشورهای نفت‌محور، از جمله ایران، ضرورت بازنگری در رابطه دولت و شرکت‌های ملی نفت را دوجندان می‌کند.

۱. اهم قوانین و مقررات جاری در این خصوص در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل است:

قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۱۳۸۰)، قانون هدفمند کردن یارانه‌ها (۱۳۸۸) و قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی (۱۳۸۹): در خصوص پایه‌گذاری خرید تضمینی برق تجدیدپذیر و توسعه تولید آن؛ قانون حمایت از صنعت برق (۱۳۹۴) و قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (۱۳۹۴): در مورد تأمین مالی تولید برق تجدیدپذیر از عوارض برق و صرفه‌جویی سوخت؛ قانون برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶) و قانون هوای پاک (۱۳۹۶): در خصوص تعیین هدف افزایش سهم برق تجدیدپذیر در ظرفیت کشور؛ قانون مانع‌زدایی از توسعه صنعت برق (۱۴۰۱) و قانون جهش تولید دانش‌بنیان (۱۴۰۱): در ارتباط با تکلیف صنایع به احداث/تأمین برق تجدیدپذیر و پیش‌بینی جریمه در صورت عدم اجرا. همچنین بند ۸ «سیاست‌های کلی محیط زیست (۱۳۹۴)» بر گسترش اقتصاد سبز با تأکید بر استفاده از انرژی‌های پاک و اصلاح الگوی مصرف و تولید در جهت کاهش انتشار کربن تأکید دارد و در راستای این سیاست‌ها، در بند «ت» ماده ۲۲ قانون برنامه هفتم پیشرفت (۱۴۰۳)، سازمان حفاظت محیط زیست مکلف به تدوین برنامه مدیریت تغییرات اقلیمی است که با همکاری وزارتخانه‌های مرتبط، به توسعه اقتصاد سبز و صنایع کم‌کربن و کاهش آسیب‌های ناشی از تغییر اقلیم کمک می‌کند.

۲. تحلیل رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران

برای درک دقیق چالش‌های پیش روی رابطه دولت و شرکت ملی نفت ایران در عصر گذار انرژی، لازم است این رابطه را در چارچوبی چندلایه متشکل از قانون اساسی، قوانین عادی و خاص و مقررات تفصیلی تحلیل کرد. این چارچوب در سطح جهانی گستره‌ای از حاکمیت کامل دولت تا استقلال نسبی شرکت را تعریف می‌کند (Mitchell et al., 2012: 67; Marcel, 2006: 133-135; Marcel, 2019: 76-105).

۲.۱. رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران در پرتو الگوهای سه‌گانه ویکتور

رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت ایران بر پایه سلسله‌مراتب هنجاری مشخصی شکل گرفته است. در سطح مبانی حاکمیتی، اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی مالکیت عمومی و اداره دولتی منابع نفت و گاز را تثبیت می‌کنند و دولت را در جایگاه سیاستگذار و صاحب‌اختیار کلان قرار می‌دهند (پورعلی، ۱۴۰۳: ۲۸۸-۳۰۰؛ موسی‌زاده، ۱۳۹۹: ۲۱۵-۲۳۰). در سطح قانون عام، قانون نفت ۱۳۶۶ با اصلاحات ۱۳۹۰، وزارت نفت را ناظر و برنامه‌ریز و شرکت ملی نفت را عامل اجرایی معرفی کرده و ساختار سلسله‌مراتبی متمرکزی ایجاد کرده است (مواد ۱-۳). قوانین خاص ۱۳۹۱، ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵ از یک سو نقش تنظیم‌گری دولت را تقویت و چگونگی رابطه مالی و نحوه تسویه‌حساب بین دولت و وزارت نفت از طریق شرکت تابعه ذی‌ربط را تعیین و از سوی دیگر استقلال مالی و معاملاتی شرکت ملی نفت را به‌عنوان بنگاه اقتصادی تابع قانون تجارت شناسایی کرده‌اند (مواد ۱ و ۱۸)، که این همزمانی موجب دواگذاری کارکردی شرکت شده است. رابطه مالی دولت و شرکت ملی نفت ایران، واجد ماهیتی خاص و ترکیبی از قواعد حقوق عمومی، حقوق مالیه عمومی و حقوق نفت است. اگرچه شرکت ملی نفت ایران بر اساس اساسنامه مصوب ۱۳۹۵ دارای شخصیت حقوقی مستقل و تابع اصول بازرگانی شناخته شده است، اما ساختار مالی آن در عمل تحت حاکمیت قواعد بودجه‌ای و الزامات مالی عمومی قرار دارد. با توجه به اینکه مطابق قوانین مربوط به نفت و گاز ایران، مدیریت و تصدی معادن نفت به نمایندگی از دولت بر عهده شرکت ملی نفت ایران است، از این‌رو یکی از مهم‌ترین ابعاد حقوقی بودجه نفت و گاز ایران، مربوط به رابطه مالی دولت با این شرکت و منابع بودجه شرکت مذکور است (رستمی، ۱۴۰۵: ۲۹۷). مبنای این وضعیت را باید در اصول ۴۵ و ۵۳ قانون اساسی جست‌وجو کرد. مطابق اصل ۴۵، منابع نفتی در شمار انفال و ثروت‌های عمومی قرار می‌گیرند و در اختیار حکومت اسلامی‌اند؛ همچنین اصل ۵۳ مقرر می‌دارد کلیه دریافت‌های دولت باید در حساب‌های خزانه‌داری کل متمرکز شود و پرداخت‌ها تنها در حدود اعتبارات قانونی انجام گیرد. بر این اساس،

عوااید حاصل از استخراج و فروش نفت، ماهیتاً درآمد عمومی تلقی می‌شوند و نه درآمد اختصاصی یک بنگاه اقتصادی مستقل (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۸).

نحوه تنظیم رابطه مالی دولت و شرکت ملی نفت ایران و نوع سیاستگذاری و رویکرد قانونگذار در این زمینه، نقش مهمی بر عملکرد این شرکت دارد (رستمی، ۱۴۰۵: ۲۹۸). در همین چارچوب، ماده ۱ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳، رابطه مالی میان دولت و شرکت ملی نفت ایران را مورد توجه قرار داده است. به موجب این ماده، سهم شرکت ملی نفت ایران در قوانین بودجه سنواتی به صورت درصدی از ارزش نفت خام، میعانات گازی و خالص صادرات گاز طبیعی تعیین می‌شود و این سهم برای تأمین هزینه‌های سرمایه‌ای، بازپرداخت تعهدات قراردادی، هزینه‌های عملیاتی و سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای اختصاص می‌یابد. به استناد این ماده و ماده ۳ قانون الزامات و احکام مورد نیاز قوانین بودجه‌های سنواتی مصوب ۱۴۰۴، سهم شرکت ملی نفت ایران از صادرات نفت خام و میعانات گازی به استثنای موارد تهارتری و طرح‌های خاص در حداکثر شش ماهه نخست سال ۱۴۰۵ به میزان ۱۵ درصد مقرر شده است.^۱ بنابراین، شرکت ملی نفت مالک اصلی درآمدهای نفتی محسوب نمی‌شود، بلکه قانونگذار بخشی از درآمدهای عمومی ناشی از انفال را به موجب قانون برای انجام وظایف حاکمیتی و عملیاتی در اختیار این شرکت قرار می‌دهد.

نویسندگان مقاله «تحلیل ماهیت درآمدهای شرکت ملی نفت ایران و نظام حقوقی حاکم آن» با تفکیک میان «درآمد عمومی» و «درآمد اختصاصی» و «درآمد شرکت‌های دولتی» استدلال می‌کنند که وجوه حاصل از فروش نفت، به لحاظ ماهوی در قلمرو درآمدهای عمومی قرار دارد و تخصیص بخشی از آن به شرکت ملی نفت، تنها یک تخصیص قانونی و بودجه‌ای است، نه نشانه مالکیت اقتصادی شرکت بر منابع نفتی (گودرزی، ۱۳۹۷: ۵۴۲-۵۴۳).

ظرفیت‌های ایجادشده در قوانین ۱۳۹۱، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ برای حرکت به سمت الگوی ترکیبی متوازن تر (میان استقلال اقتصادی و اداره حاکمیتی)، به دلیل تقدم عملی کنترل وزارت نفت و سازوکار نظارتی متمرکز، تاکنون به شکل مؤثر محقق نشده است (نوری پوشانلوئی، ۱۴۰۰: ۴۵۳-۴۷۵؛ Ghandi & Lin, 2014: 153).

با وجود این، ماده ۱۵ قانون برنامه هفتم پیشرفت ۱۴۰۳ و آیین‌نامه اجرایی بند «الف» آن مصوب ۱۴۰۴/۰۶/۲۷ هیأت وزیران را باید یک تغییر الگووار و تلاشی جدی برای خروج از

۱. ردیف ۱-۳-۵ از جدول الزامات منابع قانون بودجه سال ۱۴۰۵ کل کشور مصوب ۱۴۰۴/۱۲/۲۵

بن‌بست تعارضات مذکور دانست. این ماده با شعار «اصلاح رابطه مالی دولت با شرکت ملی نفت ایران»^۱، دو سازوکار را معرفی می‌کند که به‌طور مستقیم به قوانین قبلی متکی است:

۲.۱.۱. قراردادهای بلندمدت تفکیک‌شده (بند الف)

این بند، از ظرفیت قانون ۱۳۹۵ (استقلال شرکت) و چارچوب تصویب‌نامه شرایط عمومی قراردادهای استفاده می‌کند تا رابطه وزارت نفت و شرکت ملی نفت را از حالت دستوری به حالت قراردادی تغییر دهد. این بند وزارت نفت را مکلف می‌کند برای توسعه میادین، با شرکت ملی نفت ایران «قراردادهای بلندمدت... به تفکیک میدان یا مخزن» منعقد کند. این تغییر، رابطه را از حالت دستوری - اداری به سمت رابطه حقوقی مبتنی بر قرارداد سوق می‌دهد. در این مدل جدید، اختیارات، تعهدات، سهم^۲ و حقوق مالی طرفین به‌صورت شفاف تعریف می‌شود که می‌تواند به استقلال عمل بیشتر شرکت ملی نفت و امکان شفاف‌سازی مالی و افزایش مسئولیت‌پذیری مبتنی بر نتایج بینجامد.^۳

۲.۱.۲. رقابت‌پذیری و شکستن انحصار (بند ب)

این بند، به‌طور مستقیم به سازوکار «صدور پروانه اکتشاف و تولید» مندرج در قانون ۱۳۹۱ استناد کرده و آن را از یک ظرفیت بالقوه به یک تکلیف قانونی برای واگذاری فعالیت به شرکت‌های غیردولتی تبدیل می‌کند. این امر به‌طور مستقیم درصدد کاهش انحصار شرکت ملی نفت و ایجاد فضای رقابتی است. این تغییر، نقش وزارت نفت را از «تصدی‌گر» به «تنظیم‌گر و ناظر بازار» تبدیل می‌کند.

۱. مطابق اصلاح رابطه مالی در بند «س» تبصره ۱ قانون بودجه ۱۴۰۱ سهم شرکت ملی نفت می‌بایست به ازای هر بشکه نفت و هر متر مکعب گاز تولیدی بر مبنای هزینه‌های جاری و سرمایه‌ای مورد نیاز تعیین می‌شد (کثیری، ۱۴۰۲).

۲. منظور از سهم: سهم شرکت نفت به‌صورت ارزی از منابع حاصل از فروش تولیدات نفت و گاز که به تفکیک هر قرارداد موضوع ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده ۱۵ ایجاد می‌شود. در تعیین سهم شرکت نفت کلیه هزینه‌های جاری و مخارج سرمایه‌ای لازم برای بهره‌برداری از میادین در حال تولید، نگهداشت و پشتیبانی از تولید، افزایش تولید، عملیات اکتشاف و توسعه میادین، بازپرداخت بدهی و تعهدات جاری و سنواتی، جبران خسارات زیست‌محیطی و آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های نفتی و گازی به استثنای جرایم (از جمله جرایم فلر موضوع ماده (۴۶) قانون) کلیه مالیات‌ها از جمله مالیات عملکرد و ارزش افزوده و سود سهام شرکت نفت و شرکت‌های تابعه منظور می‌شود.

۳. در ردیف ۳-۵ جدول الزامات منابع قانون بودجه ۱۴۰۵ کل کشور، در شش ماه دوم سال، سقف سهم علی‌الحساب نفت واگذار شده به وزارت نفت از محل منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی برای اجرای قراردادهای موضوع بند «الف» ماده ۱۵ قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر امور اداری، استخدامی، مالی و معاملاتی منوط به تصویب در شورای اقتصاد برای پرداخت به شرکت‌های تابعه و ذی‌ربط ۱۵ درصد در نظر گرفته شده است.

در مجموع این ماده با الزام به انعقاد «قراردادهای بلندمدت» و «واگذاری فعالیت از طریق پروانه»، در عمل از ظرفیتهای قوانین ۱۳۹۱ و ۱۳۹۵ بهره می‌برد تا رابطه دولت و شرکت ملی نفت را به سمت یک الگوی مبتنی بر قرارداد و بازار سوق دهد. هدف، افزایش استقلال عمل، شفافیت^۱ مالی و کارایی شرکت ملی نفت در فضای رقابتی‌تر است. این مسیر، مشابه تحولی است که شرکت‌هایی مانند «پتروناس» مالزی از درون یک ساختار دولتی‌تر آغاز کردند. با وجود این جهش قانونی، اجرای موفقیت‌آمیز این تحول با چالش‌های عمده‌ای روبه‌روست. در سطح مقررات اجرایی نیز تصویب‌نامه الگوی قراردادهای بالادستی تعادل میان کنترل دولتی و انعطاف قراردادی را تنظیم می‌کند، اما تصمیمات کلیدی همچنان در اختیار نهادهای دولتی مانند هیأت عالی نظارت است (شیروی، ۱۴۰۰: ۴۴۶-۴۵۰).

این ساختار ترکیبی، به تعبیر ویکتور (۲۰۱۲)، رابطه شرکت ملی نفت ایران و دولت را در الگوی «ترکیبی با گرایش حاکمیتی»^۲ قرار می‌دهد، جایی که شرکت همزمان باید منافع تجاری و اهداف حاکمیتی را اجرا کند و همین مسئله موجب تعارض مأموریت و محدود شدن چابکی و کارایی می‌شود (راستگو خیاوی، ۱۴۰۳: ۴۸-۲۵؛ ۲۰۱۲: ۳۰۵؛ Victor et al., 2012: 34).

۳. چالش‌های حکمرانی انرژی ایران در گذار انرژی

این چالش‌ها را می‌توان در سه سطح کلان (حاکمیتی)، میانی (نهادی-عملیاتی) و خرد (قراردادی) بررسی کرد (Victor et al., 2012: 34).

۳.۱. چالش‌های کلان: تعارض راهبردی و خلأ حکمرانی انرژی

اساسی‌ترین چالش، پارادوکسی راهبردی در قلب حکمرانی انرژی ایران است: چگونه می‌توان همزمان به دو هدف متعارض «افزایش تولید و صادرات نفت و گاز» (مطابق مواد ۴۴ و ۱۵ قانون برنامه هفتم و رویکرد سنتی) و «کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و حرکت به سوی اقتصاد کم‌کربن» (مطابق الزامات گذار انرژی) دست یافت؟ چنین تعارضی در بسیاری از کشورهای نفتی نیز مشاهده شده است (Stevens, 2016: 112; Masumoto, 2024: 11).

1. see, Qian, X.; Ghaziani, M.A. The Relationship between Transparency Obligations and Foreign Investment in Renewable Energies: Realising the Potential Role of IIAs. *Energies* 2024, 17, 2721. <https://doi.org/10.3390/en17112721>

2. Sovereign-Hybrid

۱.۱.۳. تعارض مأموریتی بنیادین شرکت ملی نفت

از یک سو، مأموریت اصلی شرکت ملی نفت ایران بر اساس قوانین عام (مانند قانون نفت اصلاحی ۱۳۹۰) و حتی قوانین جدید (مواد ۱۵ و ۴۴ برنامه هفتم پیشرفت)، «افزایش تولید و صادرات نفت و گاز» و «تأمین درآمدهای مالی دولت» است. از سوی دیگر، گذار انرژی، مستلزم «مدیریت کاهش تدریجی وابستگی به درآمدهای هیدروکربوری» و «سرمایه‌گذاری در منابع انرژی غیرفسیلی» است (IEA, 2021: 45). این دو هدف در بلندمدت در تضاد آشکار قرار دارند (اندیشکده، ۱۴۰۰: ۹). این تعارض، شرکت‌های مشابه در عربستان و امارات را نیز با چالش‌های نهادی مشابه روبه‌رو ساخته است (Fattouh & Poudineh, 2020: 29). به بیان دیگر، مدیریت کاهش تدریجی سبد انرژی هیدروکربوری در بلندمدت، در عین حداکثرسازی ارزش از همین منابع در کوتاه‌مدت برای تأمین مالی گذار که هیچ چارچوب حقوقی روشنی در قوانین ایران این مأموریت پیچیده را تعریف یا حتی به رسمیت نشناخته است (Sadabadi et al., 2025: 3). این تعارض، شرکت ملی نفت را در باتکلیفی راهبردی قرار می‌دهد.

۲.۱.۳. فقدان سند راهبردی الزام‌آور

ایران فاقد «قانون‌گذار انرژی» یا «سندی راهبردی ملی گذار انرژی» با پشتوانه حقوقی قوی است (Sadabadi et al., 2025: 3). درحالی‌که نروژ «گزارش رسمی در مورد سیاست انرژی»^۱ و «قانون آب‌وهوا»^۲ را مبنای الزام‌آور برای سیاست انرژی و نقش اکوینور قرار داده است (NMPE^۳, 2016: 7; NME, 2022) و بسیاری کشورهای دیگر مانند آلمان و بریتانیا اهداف کمی برای سهم انرژی‌های تجدیدپذیر و کاهش انتشار کربن در قوانین ملی خود گنجانده‌اند^۴، در ایران چنین چارچوب الزام‌آوری وجود ندارد. قوانین موجود مانند قانون برنامه هفتم، اگرچه بر کارایی تأکید دارند، اما جهت‌گیری آشکاری برای کاهش وابستگی به هیدروکربورها تعیین نکرده‌اند. تکلیف مقرر در بند دوم ماده ۴۶ برنامه هفتم نیز هدف اصلی خود را از «تأسیس سازمان بهینه‌سازی و مدیریت راهبردی انرژی» ایجاد هماهنگی فرابخشی و مدیریت متمرکز حوزه بهینه‌سازی مصرف و رفع ناترازی انرژی قرار داده است، آن هم با بیانی نه‌چندان امری که اگرچه تا حدودی قابلیت بهره‌برداری در راستای حکمرانی انرژی را دارد، لیکن خلأ سند راهبردی

1. White Paper on Energy Policy

2. Climate Act

3. Norwegian Ministry of Petroleum and Energy

4. Germany's Federal Climate Action Act, 2019; Renewable Energy Directive, EU, 2018; UK Climate Change Act, 2008; Germany approves renewables law reform, 2020

الزام آور انرژی را پر نمی‌کند. این خلأ، سبب می‌شود هرگونه سرمایه‌گذاری شرکت ملی نفت در حوزه‌های غیرنفتی (مانند انرژی‌های تجدیدپذیر)، داوطلبانه و فاقد پشتوانه قانونی و بودجه‌ای مشخص باشد. وجود این سند لازم است تا:

- اهداف کمی گذار انرژی (مانند سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در سبد انرژی تا سال‌های معین) را تعیین کند؛
- مأموریت جدیدی برای شرکت ملی نفت به‌عنوان «گروه انرژی» یا «سرمایه‌گذار اصلی در گذار انرژی» یا «شرکت ملی انرژی» تعریف کند؛
- مسئولیت‌های نهادهای مختلف (دولت، وزارت نفت و شرکت ملی نفت) را در این مسیر به‌طور شفاف مشخص کند.

این خلأ حکمرانی، شرکت ملی نفت را در بلاتکلیفی‌ای راهبردی قرار می‌دهد (Sadabadi et al., 2025: 3-8).

۲.۳. چالش‌های میانی: ناهمخوانی ساختار نهادی موجود با الزامات جدید

حتی اگر راهبرد کلان تعریف شود، ساختار کنونی رابطه دولت و شرکت ملی نفت، حتی با اصلاحات پیش‌بینی‌شده در برنامه هفتم، به دلایل زیر برای مدیریت گذار انرژی ناکارآمد است و برای اجرای آن مناسب نیست:

۱.۲.۳. مقاومت نهادی در برابر تفویض اختیار و چالش روابط مالی

بدنه بوروکراتیک ممکن است در برابر کاهش کنترل مستقیم بر شرکت ملی نفت و منابع مالی آن مقاومت کند (شیروی، ۱۴۰۳).

تغییرات در نگاه قانونگذار بیانگر آن است که رابطه حقوقی و مالی دولت و شرکت ملی نفت ایران در وضعیت «گذار» قرار دارد (صابری، ۱۴۰۲: ۱۳-۱۴). چارچوب سنتی مبتنی بر قانون نفت ۱۳۶۶ با اصلاحات ۱۳۹۰ که بر الگوی ترکیبی با گرایش حاکمیتی دلالت دارد، به تدریج و با استفاده از ظرفیت‌های قوانین خاص (۱۳۹۱، ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵) و قانون برنامه هفتم پیشرفت در حال بازنگری است. با وجود این، به اعتقاد برخی نویسندگان، وابستگی مالی شرکت ملی نفت به قوانین بودجه سنواتی و سهم‌بندی قانونی درآمدهای نفتی، موجب شده است که این شرکت برخلاف الگوی متعارف شرکت‌های تجاری دولتی، فاقد استقلال مالی کامل باشد و به همان میزان، ظرفیت و قابلیت کسب سود را داشته باشد (گودرزی، ۱۳۹۷: ۵۴۲-۵۴۳).

اساسنامه سال ۱۳۹۵ شرکت ملی نفت ایران نیز اگرچه در ظاهر بر اداره شرکت بر مبنای اصول بازرگانی تأکید دارد، اما مواد ۷۰ تا ۷۲ آن، نظام مالی شرکت را تابع قوانین نفتی، بودجه‌ای و تصمیمات دولت قرار داده است. از این منظر، سود، منابع مالی و حتی نحوه مصرف درآمدهای شرکت، در نهایت در چارچوب قواعد مالی عمومی تعریف می‌شود. فایده عملی این قانون و مواد مذکور به‌ویژه ماده ۷۱ در تجمیع مقررات مربوط به درآمدهای شرکت ملی نفت ایران در یک قانون و تنظیم کلیه ابعاد آن است (رستمی، ۱۴۰۵: ۳۰۷).

در همین زمینه برخی منابع رابطه مالی دولت و شرکت ملی نفت ایران را واجد نوعی «دوگانگی ساختاری» میان الزامات شرکت‌داری و اقتضائات مالی عمومی می‌دانند و تأکید می‌کنند که وابستگی شرکت ملی نفت به تصمیمات بودجه‌ای دولت، مانع تحقق استقلال مالی کامل آن شده است (روزنامه شرق، ۱۴۰۴). چراکه این افراد بر آن‌اند که بهترین روش، واگذاری درآمدهای شرکت ملی نفت به‌عنوان درآمد اختصاصی به خود شرکت است. در این شرایط، درآمد دولت، مالیات بر درآمدهای اختصاصی شرکت ملی نفت و حق مالکانه بابت واگذاری منابع طبیعی به شرکت مزبور خواهد بود (رستمی، ۱۴۰۵: ۲۹۸).

اگرچه قانون برنامه هفتم با محوریت ماده ۱۵ آن، با بهره‌گیری از ظرفیت قوانین موجود، مسیر حرکت به سمت الگویی ترکیبی با گرایش تجاری‌تر را هموار می‌سازد، چالش‌ها همچنان باقی است.

همان‌گونه که اشاره شد، ماده ۱۵، وزارت نفت را مکلف به عقد «قراردادهای بلندمدت به تفکیک میدان یا مخزن نفت و گاز» با شرکت ملی نفت کرده است. با وجود این، نگرانی جدی وجود دارد که تعیین «سهم ثابت از عواید» در این قراردادها و تأخیر در اعمال تبصره ۵ ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده ۱۵ مذکور که شرایط تغییر سهم شرکت نفت بر اساس شرایط جدید را با درخواست وزارت نفت و با تصویب مجدد در شورای اقتصاد قابل بازنگری دانسته است، بدون در نظر گرفتن هزینه‌های افزایشی نگهداشت تولید میادین در نیمه دوم عمر، شرکت را به یک «سازمان بودجه‌بگیر» با سود صفر تبدیل کند. این امر، اختیارات هیأت مدیره را تضعیف کرده و برخلاف مدل‌های موفق بین‌المللی مانند آرامکو است که در آن، دولت سهم خود را از محل مالیات و سود سهام (پس از کسر هزینه‌ها) دریافت می‌کند و حق مالکانه بخش کوچکی از دریافتی‌های دولت را تشکیل می‌دهد. بنابراین، اصلاح پایدار رابطه مالی، مستلزم گذار از مدل بودجه‌ای فعلی به مدل «سودمحور» و قراردادی است که ضمن تضمین سهم دولت، استقلال مالی، انگیزه سرمایه‌گذاری و قابلیت برنامه‌ریزی بلندمدت شرکت را احیا کند. اما باید توجه داشت که هر سازوکاری در خصوص تنظیم روابط مالی شرکت ملی نفت ایران با دولت،

باید با توجه به نظام اقتصادی کشور و زیرساخت‌های فرهنگی و اداری موجود انتخاب شود (رستمی، ۱۴۰۵: ۳۹۸).

۲.۲.۳. الگوی ترکیبی موجود و فشار در آمدی کوتاه‌مدت

در ساختار کنونی، دولت به دلیل وابستگی شدید بودجه، بر درآمدهای کوتاه‌مدت نفتی فشار می‌آورد (کریم‌زاده، ۱۴۰۴: ۲۵)، مشابه آنچه در ونزوئلا و مکزیک نیز تجربه شده است (Osmel, 2008: 62). این امر، توانایی شرکت ملی نفت را برای سرمایه‌گذاری بلندمدت و پرریسک در فناوری‌های جدید انرژی (مانند هیدروژن سبز، CCS) که بازدهی فوری ندارند، به شدت محدود می‌سازد. مواد ۱۵ و ۴۴ برنامه هفتم نیز اغلب بر افزایش تولید هیدروکربوری متمرکز است و ماده ۴۶ نیز مشوق مشخصی معنی‌داری برای فعالیتهای غیرهیدروکربوری ایجاد نمی‌کند.

۳.۲.۳. کمبود استقلال عملیاتی و چابکی برای نوآوری

گذار انرژی مستلزم سرعت، نوآوری و انعطاف‌پذیری در تصمیم‌گیری است (Sadabadi, 2025, 4-7). اگرچه قانون تأسیس شرکت ملی نفت (۱۳۹۵) بر استقلال شرکت تأکید دارد، اما فرایندهای طولانی و متمرکز تصویب طرح‌ها در وزارت نفت و نهادهای فرادستی (مانند هیأت عالی نظارت بر منابع نفتی)، مشابه مشکلات گزارش‌شده در شرکت‌های ملی نفت دیگر، سبب از دست رفتن فرصت‌های بازار انرژی‌های نو می‌شود (Victor et al., 2012: 211). هارتلی و مدلاک (Hartley & Medlock, 2013: 5) نشان داده‌اند که شرکت‌های ملی نفت به دلیل ساختار دولتی و مالکیت اجرایی متمرکز، دچار تأخیرهای ساختاری در تصمیم‌گیری می‌شوند. همچنین گزارش وزارت نفت ایران تصدیق می‌کند که قراردادهای بالادستی پیشین در برخی موارد تا سه سال برای تصویب وقت می‌گرفته‌اند (Tehran Times, 2025). برای رقابت با شرکت‌های بین‌المللی چابک، شرکت ملی نفت نیازمند استقلال عمل بسیار بیشتری است.

۴.۲.۳. فقدان سازوکار نظارتی کافی برای اهداف گذار انرژی

نهادهای نظارتی موجود مانند «هیأت عالی نظارت بر منابع نفتی» که در ماده ۱۵ قانون برنامه هفتم تقویت شده، بر شاخص‌های سنتی مانند حجم تولید و ارزش مالی نظارت دارند (مواد ۳ و ۷ قانون اصلاح قانون نفت ۱۳۹۰ و ماده ۴ تصویب‌نامه در خصوص نحوه نظارت بر انعقاد و اجرای قراردادهای نفتی مصوب ۱۳۹۵/۰۵/۱۳). هیچ نهاد ناظر بر وظایف به پایش و ارزیابی شاخص‌های گذار انرژی (مانند کاهش شدت کربن، سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در پرتفوی شرکت، یا میزان سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پاک) نیست. وزارت نفت برای ایفای نقش تنظیم‌گری در بازار نفت رقابتی، نیازمند

توسعه شایان توجه ظرفیت‌های نهادی و کارشناسی است (راستگوی خیای، ۱۴۰۳: ۲۵-۴۸). این ضعف در بسیاری از کشورهای صادرکننده نفت گزارش شده است (IEA, ۲۰۲۱: ۱۴۰).

۳.۳. چالش‌های خرد: ناکارآمدی مدل‌های قراردادی و مالی سنتی در جذب سرمایه و فناوری

در سطح اجرایی، به دلایل زیر، ابزارهای فعلی برای گذار انرژی ناکارآمدند:

۱.۳.۳. عدم تطابق و جذابیت مدل‌های قراردادی برای سرمایه‌گذاران بین‌المللی

مدل‌های قراردادی رایج در صنعت نفت ایران (مانند قراردادهای بالادستی مبتنی بر تصویب‌نامه شرایط عمومی) برای پروژه‌های هیدروکربوری با درآمد قابل پیش‌بینی طراحی شده‌اند (نیکبخت فینی، ۱۳۹۷: ۵۶۰). این مدل‌ها برای پروژه‌های پرریسک انرژی‌های نو که درآمد آنها به عوامل بازار وابسته است، نامناسب‌اند. سرمایه‌گذاران و شرکت‌های بین‌المللی پیشرو در حوزه انرژی‌های نو در پی مشارکت در مدل‌های مبتنی بر سهام و سودآوری بلندمدت هستند. مدل‌های رایج ایران مانند قراردادهای خرید خدمت (که در قالب جدید «قراردادهای بالادستی» ادامه می‌یابند)، که بر پایه پرداخت حق‌الزحمه ثابت یا بازپرداخت هزینه‌اند، برای این سرمایه‌گذاران جذابیتی ندارند، چراکه حق‌الزحمه ثابت ریسک عملکرد پروژه و سودآوری بلندمدت را کم می‌کند (Maddahinasab & Nankab, 2020: 1454). همچنین در بررسی قراردادهای «بیع متقابل» ایران دیده شده است که سرمایه‌گذاران خارجی امکان مالکیت یا سهم بلندمدت در پروژه را ندارند و بخش عمده سود بلندمدت به دولت می‌رسد، از این رو این نوع قراردادها جذابیت کمی برای سرمایه‌گذاران خارجی دارند (Van Groenendaal & Mazraati, 2006: 3710).

۲.۳.۳. نیاز به قراردادهای نوین و یکپارچه انرژی به جای «نفت و گاز»

گذار انرژی مستلزم توسعه قراردادهای ترکیبی و چندوجهی است. برای مثال «قرارداد توسعه میدان گازی» ممکن است نیازمند الحاقیه‌ای برای «جذب و ذخیره‌سازی کربن»^۱ یا تولید «هیدروژن آبی» باشد (Talus, 2023: 498). چارچوب حقوقی فعلی ایران بسیار بسته است و استاندارد موجود، امکان انعقاد چنین قراردادهای پیچیده و سفارشی‌شده‌ای را فراهم نمی‌کند.

1. Carbon capture and storage (CCS)

زمان بر بودن انعقاد قراردادهای نفتی از موانع دیگر موجود در اجرای مناسب بند «الف» ماده ۱۵ برنامه هفتم پیشرفت است (صابری، ۱۴۰۲: ۱۳-۱۴). ابهام در آیین‌نامه^۱ و دستورالعمل‌های اجرایی این بند نیز که موفقیت قانون به‌شدت به محتوای آنها بستگی دارد، از دیگر چالش‌های رابطه حقوقی دولت و شرکت ملی نفت است که باید جزئیات نحوه تعیین قیمت، سودآوری، نظارت و حل اختلاف به‌وضوح مشخص شود (marcel, 2019: 133-136).

۳.۳.۳. فشار فزاینده معیارهای ESG^۲

معیارهای محیط زیستی، اجتماعی و حکمرانی به‌سرعت در حال تبدیل شدن به هنجاری حقوقی در قراردادهای بین‌المللی و تأمین مالی هستند (Lee et al., 2023: 475). قراردادهای کنونی شرکت ملی نفت فاقد شروط اجباری و دقیق در مورد کاهش انتشار کربن، شفافیت مالی و حقوق اجتماعی‌اند که این امر می‌تواند دسترسی به سرمایه و فناوری روز را محدود کند. قراردادهای آینده باید شروط مشخصی در مورد کاهش انتشار کربن، انتقال فناوری پاک و مشارکت با جامعه محلی داشته باشند. گنجاندن این شروط در قراردادهای کنونی که اغلب فنی-اقتصادی هستند، چالش حقوقی جدیدی است (EITI, 2024). در بخش بعد با نگاهی تطبیقی به بررسی راه‌حلی‌هایی که کشورهای دیگر برای این مسائل یافته‌اند، خواهد پرداخت.

۴. الگوهای حکمرانی در کشورهای دارای شرکت ملی نفت در گذار انرژی

برای یافتن راه‌حل‌های ممکن برای چالش‌های پیش‌روی ایران، بررسی تجارب سایر کشورهای دارنده شرکت ملی نفت که با مسائل مشابهی دست‌وپنجه نرم می‌کنند، ضروری است. این بخش با رویکردی تطبیقی، به تحلیل راهبردهای سه کشور نروژ (به‌عنوان الگوی پیشرو)، عربستان سعودی (به‌عنوان الگوی متکی بر هیدروکربن در حال تحول) و چین (به‌عنوان الگوی ترکیبی فعال) می‌پردازد. معیار انتخاب، تنوع در الگوهای حکمرانی و رویکردهای متفاوت به گذار انرژی است.

۱. آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده ۱۵ قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (موضوع قراردادهای میادین نفت و گاز واگذار شده) در ۱۴۰۴/۰۶/۲۷ به تصویب هیأت وزیران رسیده است و آخرین اصلاحات آن مربوط به ۱۴۰۴/۰۸/۲۱ می‌باشد. ماده ۲ آن بیانگر واگذاری تعیین چارچوب مالی قراردادهای نفت و تصویب در شورای اقتصاد است که بر ابهام‌ها در بهره‌برداری مناسب از ظرفیت این قانون می‌افزاید.

2. Environmental, Social, Governance

۱.۴. الگوی نروژ: تحول از شرکت نفتی به شرکت انرژی تلفیقی^۱

نروژ نمونه‌ای کم‌نظیر از مدیریت هوشمندانه ثروت نفتی و برنامه‌ریزی برای گذار انرژی است (Gasparini, 2023: 1,6; Saaresto, 2025: 18; kornes et al., 2023: 1140; Rodionov, 2023: 8). شرکت سابق استات اوایل^۲ (اکنون اکوینور)^۳ نقش محوری در این راهبرد دارد.

۱.۱.۴. رابطه حقوقی دولت و اکوینور

دولت نروژ مالک ۶۷ درصد از سهام اکوینور است (Equinor ASA, 2023: 45). این شرکت بر اساس اصول حاکمیت شرکتی استاندارد و به‌عنوان شرکتی بورسی عمل می‌کند. دولت نقش سهامدار را دارد و از طریق نمایندگان در هیأت مدیره نظارت می‌کند، اما در تصمیم‌گیری‌های عملیاتی دخالت ندارد (Christensen, 2024: 909). این الگو نشان می‌دهد تفکیک نقش «دولت به‌عنوان سیاستگذار» از «شرکت به‌عنوان بنگاه تجاری» می‌تواند تضاد مأموریت را حل کند.

۲.۱.۴. راهبرد گذار انرژی

نروژ با درک زود هنگام گذار انرژی، مأموریت اکوینور را از شرکتی نفتی صرف به یک «شرکت انرژی گسترده» تغییر داد. این شرکت اکنون یکی از بزرگ‌ترین توسعه‌دهندگان نیروگاه‌های بادی فراساحلی در اروپاست و به‌طور فعال در زمینه هیدروژن سبز و کربن‌زدایی سرمایه‌گذاری می‌کند (IEA, 2022: 75). این تحول با چند اقدام حقوقی-سیاستی امکان‌پذیر شد:

۱.۲.۱.۴. تعریف مأموریت جدید از طریق قانون و اساسنامه

دولت به‌عنوان سهامدار اصلی، استراتژی حرکت به سمت انرژی‌های تجدیدپذیر را برای شرکت تعیین و منابع لازم را تأمین کرد (NMPE, 2016: 10).

۲.۲.۱.۴. ایجاد صندوق سرمایه ملی^۴

درآمدهای نفتی در یک صندوق سرمایه‌گذاری می‌شود که بودجه پروژه‌های گذار انرژی و هزینه‌های عمومی را فارغ از نوسانات قیمت نفت تأمین می‌کند (Clark & Monk, 2015: 28). این امر فشار را برای درآمدزایی کوتاه‌مدت از روی شرکت برداشت.

-
1. The Integrated Energy Company Model
 2. Stat oil
 3. Equinor
 4. Government Pension Fund Global

۳.۲.۱.۴. سیاست‌های تنظیم‌گرائه مشوق

دولت نروژ با ایجاد مشوق‌های مالیاتی و برگزاری مناقصات برای پروژه‌های انرژی تجدیدپذیر، بستری مساعد برای فعالیت اکوینور در این عرصه ایجاد کرد (IEA, 2022: 80). کلید موفقیت نروژ، تفکیک واضح نقش دولت به‌عنوان سهامدار و ناظر از نقش شرکت به‌عنوان بنگاهی اقتصادی است. ایجاد یک صندوق سرمایه ملی مستقل و تعریف مأموریتی جدید برای شرکت ملی نفت با پشتوانه قانونی، از مهم‌ترین آموزه‌هاست.

۲.۴. الگوی عربستان سعودی: اصلاحات تدریجی درون‌حاکمیتی^۱

عربستان سعودی، نماد اقتصاد متکی به نفت، با برنامه «چشم‌انداز ۲۰۳۰» خود به‌دنبال تنوع‌بخشی به اقتصاد و آغاز گذار انرژی داخلی است (KSA, 2016). شرکت ملی نفت (آرامکو)^۲ در کانون این تحولات قرار دارد (Saudi Aramco, 2023).

۱.۲.۴. رابطه حقوقی دولت و آرامکو

این رابطه همچنان بسیار نزدیک به الگوی حاکمیتی^۳ است. آرامکو کاملاً در تملک دولت است و به‌عنوان ابزار اصلی اجرای سیاست‌های اقتصادی و ژئوپلیتیک عمل می‌کند. اگرچه این شرکت در بورس سهام وارد شده، اما عرضه جزئی سهام در بورس تغییری در کنترل دولت ایجاد نکرده است (Sheline, 2025: 12).

۲.۲.۴. راهبرد گذار انرژی

عربستان راهبردی دوجبهی اتخاذ کرده است:

۱.۲.۲.۴. حداکثرسازی ارزش هیدروکربوری

آرامکو به‌عنوان کم‌هزینه‌ترین تولیدکننده نفت جهان، بر حفظ سهم بازار و افزایش تولید گاز طبیعی برای کاهش مصرف نفت در داخلی متمرکز است (Krane, 2019: 14). درآمد حاصل، باید صرف سرمایه‌گذاری‌های بزرگ در طرح‌های غیرنفتی شود.

1. The Sovereign-Led Reform Model
2. Aramco
3. Sovereign Model

۲.۲.۲.۴. سرمایه‌گذاری دولتی در انرژی‌های نو

دولت سعودی از طریق صندوق سرمایه‌گذاری عمومی (PIF, 2023)، به‌طور مستقیم در پروژه‌های عظیم انرژی تجدیدپذیر (مانند شهر نئوم) سرمایه‌گذاری می‌کند (Sheline, 2025: 11). نقش آرامکو در این حوزه، عمدتاً محدود به پروژه‌های «هیدروژن آبی» و فناوری‌های کربن‌زدایی است که به‌طور مستقیم به صنعت نفت مرتبط‌اند.

مدل سعودی نشان می‌دهد که حتی در ساختاری بسیار حاکمیتی، می‌توان با تزریق مستقیم سرمایه‌های دولتی (از طریق درآمدهای نفتی) به بخش انرژی‌های نو و تعریف نقش مکمل برای شرکت ملی نفت در حوزه‌های مرتبط با تخصص اصلی آن (مانند هیدروژن)، حرکت به‌سوی گذار انرژی را آغاز کرد. این مدل برای ایران که ساختار حاکمیتی قوی دارد، می‌تواند الگوی عملی‌تری باشد.

۳.۴. الگوی چین: راهبرد ترکیبی فعال و سرمایه‌گذاری کلان^۱

چین به‌عنوان بزرگ‌ترین واردکننده نفت و آلاینده‌ترین کشور جهان، گذار انرژی را ضرورتی ملی می‌داند. شرکت ملی نفت چین^۲ و سایر شرکت‌های دولتی انرژی، نقش‌های متفاوتی را در این راهبرد ایفا می‌کنند.

۱.۳.۴. رابطه حقوقی دولت و شرکت‌های انرژی

این رابطه در چین «الگوی ترکیبی فعال» است. شرکت‌های ملی چین (CNPC^۳، Sinopec^۴ و CNOOC^۵) به‌شدت تحت کنترل حزب کمونیست هستند، اما در عین حال به‌منزله غول‌های تجاری بسیار انعطاف‌پذیر در بازارهای جهانی نیز تجاری عمل می‌کنند (Downs, 2021: 49-50).

۲.۳.۴. راهبرد گذار انرژی

- راهبرد چین مبتنی بر سرمایه‌گذاری همزمان و عظیم در همه گزینه‌هاست:
- این شرکت‌ها به‌شدت در حال سرمایه‌گذاری برای تأمین نفت و گاز از سراسر جهان هستند؛

1. The Active Hybrid Model
2. CNPC
3. China National Petroleum Corporation
4. China Petroleum & Chemical Corporation
5. China National Offshore Oil Corporation

- همزمان، همان شرکت‌های ملی (به‌ویژه) سینوپک به بزرگ‌ترین توسعه‌دهندگان انرژی خورشیدی، بادی و هیدروژنی در داخل چین و جهان تبدیل شده‌اند (Zhou & Jaipuriyar, 2021)؛
 - دولت چین از طریق سیاست‌های کلان، یارانه‌ها و اهداف سختگیرانه (مانند سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در سبد انرژی)، این سرمایه‌گذاری‌ها را هدایت و تسهیل می‌کند (IEA, 2021: 155).
- مدل چین نشان می‌دهد که شرکت ملی نفت در ساختار ترکیبی می‌تواند همزمان به امنیت عرضه هیدروکربوری بپردازد و هم به بازیگری بزرگ در انرژی‌های نو تبدیل شود. کلید موفقیت، اراده سیاسی قوی، هدایت از طریق سیاست‌های کلان و تأمین مالی دولتی برای پروژه‌های پرریسک است.

نتیجه

این پژوهش با بررسی چالش‌های حقوقی ناشی از گذار انرژی در رابطه دولت و شرکت ملی نفت ایران و مقایسه آن با الگوهای حکمرانی در کشورهای دارای شرکت‌های ملی نفت، نشان داد که گذار انرژی الگوهای سنتی مبتنی بر استخراج و فروش هیدروکربورها را با پرسش‌های بنیادین مواجه ساخته است. در ایران، این چالش‌ها همزمان در سه سطح راهبردی، نهادی و قراردادی بروز یافته‌اند. در سطح راهبردی، تعارض میان مأموریت فعلی شرکت ملی نفت ایران برای حداکثرسازی تولید و تأمین درآمدهای دولت با ضرورت کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و حرکت به سمت اقتصاد کم‌کربن، یکی از اصلی‌ترین موانع گذار است. فقدان یک سند الزام‌آور ملی که در آن اهداف گذار انرژی، نقش دولت و مأموریت جدید شرکت ملی نفت به‌روشنی تعریف شده باشد، این تعارض را تشدید می‌کند.

در سطح نهادی، ساختار کنونی که متکی بر کنترل حاکمیتی و تأمین مالی بودجه‌ای از نفت است، استقلال و چابکی شرکت ملی نفت را محدود کرده و امکان سرمایه‌گذاری پایدار و بلندمدت در فناوری‌های نوین انرژی را کاهش داده است. فرایندهای پیچیده تصمیم‌گیری، هماهنگی بین نهادها و نبود نظام ارزیابی مبتنی بر شاخص‌های زیست‌محیطی و فناوریانه، موجب تأخیر در بهره‌گیری از فرصت‌های بازارهای در حال تحول انرژی شده است. در سطح قراردادی نیز، چارچوب‌های مورد استفاده که برای صنعت نفت سنتی طراحی شده‌اند، پاسخگوی پروژه‌های انرژی‌های پاک و فناوری‌های نوآورانه نیستند، زیرا این پروژه‌ها مستلزم قراردادهای مشارکتی، بلندمدت و مبتنی بر تقسیم ریسک هستند.

مطالعه تطبیقی نشان داد که نروژ با ایجاد شرکت انرژی یکپارچه و صندوق سرمایه ملی، عربستان با سرمایه‌گذاری مستقیم حاکمیتی و چین با مدل هیبرید فعال و سرمایه‌گذاری همزمان

در حوزه‌های مختلف انرژی، هریک راه‌حلهایی ارائه کرده‌اند. با توجه به شباهت ساختاری ایران به الگوهای ترکیبی، مناسب‌ترین راهبرد برای ایران، ترکیب سرمایه‌گذاری دولتی و تعریف مأموریت جدید برای شرکت ملی نفت به‌عنوان «گروه انرژی» است که مدیریت سبد انرژی کشور را بر عهده گیرد.

بر همین اساس، پیشنهادهای این پژوهش بدین شرح است: نخست، تدوین و تصویب «قانون‌گذار انرژی ملی» که در آن اهداف کمی کاهش انتشار و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر تعیین و مأموریت شرکت ملی نفت به‌عنوان شرکت مادر تخصصی انرژی یا شرکت ملی انرژی تعریف شود. این قانون همچنین باید ایجاد نهاد مستقل نظارتی گذار انرژی را پیش‌بینی کند؛ دوم، در سطح نهادی، اجرای کامل و هوشمندانه ماده ۱۵ قانون برنامه هفتم و آیین‌نامه اجرایی بند «الف» آن به‌گونه‌ای که استقلال عملیاتی شرکت ملی نفت تقویت و سازوکارهای تسهیل سرمایه‌گذاری در پروژه‌های غیرفسیلی ایجاد شود. همچنین استفاده از ظرفیت بخش دیپلماسی انرژی برنامه هفتم پیشرفت و تشکیل «صندوق سرمایه‌گذاری گذار انرژی» برای تأمین مالی پروژه‌های پرریسک در حوزه انرژی‌های نو ضروری است؛ سوم، در سطح قراردادی، طراحی «قراردادهای نوین انرژی» مبتنی بر مشارکت در سود و ریسک و الزام به درج شروط محیط زیستی، اجتماعی، حکمرانی و مسئولیت اجتماعی در قراردادهای جدید، باید به‌عنوان پیش‌نیاز حقوقی جذب سرمایه و فناوری دنبال شود.

در نهایت، گذار انرژی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و آینده امنیت اقتصادی ایران به نحوه مدیریت این گذار وابسته است. شرکت ملی نفت ایران می‌تواند از یک نهاد وابسته به درآمدهای کوتاه‌مدت نفتی، به موتور محرک توسعه پایدار تبدیل شود؛ مشروط بر آنکه تحول نهادی و اصلاحات حقوقی مورد نیاز با اراده‌ای ملی، پیوسته و هماهنگ دنبال شود. این تحقیق امید دارد که مسیر ارائه‌شده، پایه‌ای برای تصمیم‌سازی آگاهانه و گسترش گفت‌وگوی متخصصانه در حوزه حکمرانی انرژی کشور باشد.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

قدردانی

نگارندگان، از داوران گرامی برای مطالعه مقاله حاضر و ارائه نظرات ساختاری، علمی و ارزشمند و همچنین از دست اندرکاران محترم مجله، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنند.

منابع

- ابراهیمی، سید نصرالله؛ جعفری چالستری، محمود (۱۳۹۴). «تحلیل حقوقی انحصار و رقابت در بازار انرژی، با تأکید بر صنایع گاز و برق؛ چالش‌ها و فرصت‌ها». *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، ۴۵ (۳) ۳۶۸ – ۳۷۸. DOI: 10.22059/jlq.2015.55024
- اندیشکده تدبیر انرژی (۱۴۰۰). «نشست سوم اقتصاد سیاسی محیط زیست و انرژی در ایران». وزارت نیرو مرکز امور اجتماعی منابع آب و انرژی. (۳۱ شهریور ۱۴۰۴) در: <https://eptt.ir/wp-content/uploads/2022/01.pdf>
- پورعلی، عطیه؛ نقیبی، سید ابوالقاسم؛ محبی، محسن؛ عربیان، اصغر (۱۴۰۳). «مالکیت معدن نفت و گاز ایران در فقه امامیه». *نشریه حقوق و مطالعات سیاسی*، ۴ (۲)، ۲۸۸-۳۰۰. در: https://jllps.samipubco.com/article_209732.html
- رستمی، ولی؛ بینایی باشی، مهدی (۱۴۰۵). *حقوق مالیه عمومی نفت و گاز*. چ دوم، تهران: دادگستر.
- راستگو خیاوی، پوریا؛ پیری، مهدی؛ عبدی، عمران (۱۴۰۳). «ماهیت موافقت‌نامه‌های عملیاتی مشترک نفتی در چارچوب قراردادهای آی. پی. سی». *مطالعات حقوق انرژی*، ۱۰ (۱)، ۲۵ – DOI: 10.22059/JRELS.2025.365263.539
- روزنامه شرق (۱۴۰۴). بیراهه نفت. ۲۰ آبان. تهران. (۳۱ اردیبهشت ۱۴۰۵) در: <https://www.sharghdaily.com/fa/tiny/news-1065806>
- شیروی خوزانی، عبدالحسین (۱۴۰۰). *حقوق نفت و گاز*. چ پنجم، تهران: میزان.
- شیروی خوزانی، عبدالحسین (۱۴۰۳). *تقریرات کلاسی درس حقوق نفت و گاز پیشرفته*. دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران.
- صابری، علی؛ نیکخواه نسب، مرتضی (۱۴۰۲). «بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۱۷): بخش انرژی (۱۹۰۶۹)». تهران، ایران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۵ مرداد ۱۴۰۴) در: https://report.mrc.ir/article_9565.html
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۸). بازنگری ۱۳۶۸.
- قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، (۱۳۹۳). *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.
- قانون برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳). *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.
- قانون تأسیس شرکت ملی نفت ایران (۱۳۹۵). *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.
- قانون تعیین وظایف و اختیارات وزارت نفت (۱۳۹۱). *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.
- قانون نفت با آخرین اصلاحات (۱۳۶۶). *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.

کثیری، محمدرضا (۱۴۰۲). «مسائل راهبردی بخش انرژی در برنامه هفتم توسعه ۳: اصلاح ساختاری رابطه مالی شرکت ملی نفت ایران و دولت». ماهنامه گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۳۱(۵). (۱۵ مرداد ۱۴۰۴) در:

https://report.mrc.ir/article_9676_a0f089d1937cfa93c426adc4965b85fc.pdf

کریم‌زاده، مصطفی (۱۴۰۴). نوسانات سیاسی دلار کنترل تورم را دشوار می‌کند. *تازه‌های اقتصاد*، (۸۵).

<https://www.tazehayeeghtesad.com/news/2330/> (۲۵ مرداد ۱۴۰۴) در:

گودرزی، زهرا؛ رستمی، ولی (۱۳۹۷). «تحلیل درآمدهای شرکت ملی نفت ایران و نظام حقوقی حاکم آن». *نشریه مطالعات حقوق انرژی*، ۴(۲)، مهر، ۵۱۷-۵۴۵. (۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۵)

DOI: 10.22059/JRELS.2019.251752.182

مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی (۱۴۰۴). «استراتژی سازگاری کشورهای صادرکننده نفت در دوران گذار انرژی». *مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی*. (۳۱ شهریور ۱۴۰۴) در:

https://iies.mop.ir/_Iies/Documents/4d9b4bbc-1b9a-4861-a6d2-847b3dbbaf9b_20210615_014902.pdf

موسی‌زاده، ابراهیم؛ برخی، نسیم (۱۳۹۹). «بررسی تطبیقی مالکیت معادن نفت و گاز در ایران و کشورهای حوزه نفتا». *نشریه مطالعات حقوق انرژی*، ۶(۱)، بهار و تابستان، ۲۱۵-۲۳۰.

DOI: 10.22059/jrels.2020.252271.184

نوری پوشانلوئی، جعفر؛ برخی، نسیم (۱۴۰۰). «تحلیل مدیریت حقوقی جامع و یکپارچه مخازن نفت و گاز کشور». *نشریه مطالعات حقوق انرژی*، ۷(۲)، پاییز و زمستان، ۴۵۳-۴۷۵.

DOI: 10.22059/jrels.2022.320770.430

نیکبخت فینی، حمیدرضا؛ باقری، محمود؛ قربانی، الهه (۱۳۹۷). «بررسی مقایسه‌ای چارچوب قراردادی بیع متقابل و قرارداد نفتی ایران IPC در خصوص حقوق مالکیتی، شناخت ذخایر و رژیم مالی».

نشریه مطالعات حقوق انرژی، ۴(۲)، پاییز و زمستان، ۵۴۷-۵۷۰.

DOI: 10.22059/jrels.2019.245095.155

هیأت وزیران (۱۴۰۴). آیین‌نامه اجرایی بند الف ماده ۱۵ قانون برنامه هفتم توسعه با آخرین اصلاحات. *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.

هیأت وزیران (۱۳۹۴). تصویب‌نامه شرایط عمومی، ساختار و الگوی قراردادهای بالادستی نفت و گاز با آخرین اصلاحات. *روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران*.

References

- Batten, S. (2018). Climate Change and the Macro-economy: A Critical Review. *Staff Working Paper*, (706), Bank of England, January. <https://www.bankofengland.co.uk/media/boe/files/working-paper/2018/climate-change-and-the-macro-economy-a-critical-review.pdf> (Accessed 10 September 2025)

- Cameron, P. D., Mu, X., & Roeben, V. (2020). *The Global Energy Transition Law, Policy and Economics for Energy in the 21st Century*. Oxford, UK ; New York, NY Hart Publishing, an imprint of Bloomsbury Publishing.
- Cherp, A., Vinichenko, V., Jewell, J., Suzuki, M., & Antal, M. (2018). Integrating techno-economic, socio-technical and political perspectives on national energy transitions: A meta-theoretical framework. *Energy Research and Social Science*, 37, 175–190. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.09.015>
- Cheong, T. S., Liu, S., Ma, N., & Han, T. (2025). The Impact of Public Environmental Concern on Corporate ESG Performance. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(2), 82. <https://doi.org/10.3390/jrfm18020082>
- Christensen, S. A. (2024). Explaining State Ownership in Listed Companies in Norway. *Enterprise and Society*, 25(3), 907–932 doi:10.1017/eso.2023.19
- Clark, G. L., & Monk, A. (2015). *Institutional Investors in Global Markets: The Norwegian Government Pension Fund Global*. Oxford University Press.
- Colgan, Jeff D., & Hinthorn, M. (2023). International Energy Politics in an Age of Climate Change. *Annu. Rev. Political Sci.* Vol. 26:79-96 <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051421-124241>
- Constitution of the Islamic Republic of Iran. (1979, revised 1989) [In Persian].
- Council of Ministers. (2025). Executive By-law of Paragraph (a), Article 15 of the Seventh Progress Plan Law (as amended). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].
- Council of Ministers. (2015). Resolution on the General Conditions, Structure, and Model of Upstream Oil and Gas Contracts (as amended). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].
- Downs, E. (2021). Green Giants? China's national oil companies prepare for the Energy Transition. *Center on Global Energy Policy*. https://www.energypolicy.columbia.edu/wpcontent/uploads/2021/09/ChinaNOCs_CGEP_Report_111122.pdf (Accessed 15 September 2025)
- Ebrahimi, S. N., & Jafari Chaleshtari, M. (2015). Legal Analysis of Monopoly and Competition in the Energy Market with Emphasis on the Gas and Electricity Industries: Challenges and Opportunities. *Private Law Studies Quarterly*, 45(3), 361–378 [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jlq.2015.55024>
- EITI. (2024). Beyond the fine print: Disclosing petroleum contracts to manage risks and opportunities in the energy transition. *EITI Policy Brief*. (Accessed 12 September 2025)

- https://eiti.org/sites/default/files/202410/EITI%20Policy%20brief_Petroleum%20contracts%20in%20the%20energy%20transition.pdf
- Energy Governance Think Tank (2021). The Third Conference on the Political Economy of Environment and Energy in Iran. Ministry of Energy, Center for Social Affairs of Water and Energy Resources [In Persian].
- Equinor. (2023). Annual report and Form 20-F 2023. <https://www.equinor.com/investors/financial-reporting/annual-reports.html> (Accessed 15 September 2025)
- Fattouh, B., & Poudineh, R. (2020). *The rise of renewables and energy transition: What adaptation strategy for oil-exporting countries?*. Oxford Institute for Energy Studies. (Accessed 12 September 2025) <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wpcontent/uploads/2018/05/The-rise-of-renewables-and-energy-transition-what-adaptation-strategy-for-oil-companies-and-oil-exporting-countries-MEP-19.pdf>
- Fouquet, R. (2016). Path dependence in energy systems and economic development. *Nature Energy*, 1(8), 1–8. <https://doi.org/10.1038/nenergy.2016.98>
- Geels, F. W., Sovacool, B. K., Schwanen, T. & Sorrell, S. (2017). Sociotechnical transitions for deep decarbonization. *Science*, 357(6357), 1242–1244. <https://doi.org/10.1126/science.aao3760>
- Gasparini, M. (2023). Norway's opportunities via the Sovereign Wealth Fund and the European Green Deal. *ResearchGate*. 1-12 DOI:10.1080/00207233.2022.2037335
- Goudarzi, Z., & Rostami, V. (2019). An Analysis of the Revenues of the National Iranian Oil Company and the Governing Legal Framework. *Energy Law Studies*, 4(2), 517–545 [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/JRELS.2019.251752.182>
- Guo, Y., Yang, Y., Bradshaw, M., Wang, C. & Blondeel, M. (2023). Globalization and decarbonization: Changing strategies of global oil and gas companies. *Wiley Interdisciplinary Reviews. Climate Change*, 14(6), 1- 21. Article e849. <https://doi.org/10.1002/wcc.849>
- Hartley, P. R., & Medlock, K. B. (2013). Changes in the Operational Efficiency of National Oil Companies. *The Energy Journal*, 34(2), 1–20. <http://dx.doi.org/10.5547/01956574.34.2.2>
- Heffron, R. J. Ronne, A. Bradbrook, A. Tomain, J. P. & Talus, K. (2018). “A Treatise for Energy Law. *Journal of World Energy Law and Business* 34–48. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwx039>
- Holechek, J.L., Geli, H.M.E., Sawalhah, M.N., & Valdez, R. (2022). A Global Assessment: Can Renewable Energy Replace Fossil Fuels by 2050?. *Sustainability*, 14, 4792. <https://doi.org/10.3390/su14084792>

- Institute for International Energy Studies (IIES). (2025). Adaptation Strategies of Oil-Exporting Countries in the Era of Energy Transition [In Persian].
- International Energy Agency (IEA). (2022). Norway 2022 Energy Policy Review. 1-147 (Accessed 12 September 2025) https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/08/norway-2022-energy-policy-review_8dd73551/7411c642-en.pdf
- International Energy Agency (IEA). (2021). Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. IEA. <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050> (Accessed 18 September 2025)
- International Renewable Energy Agency (IRENA). (2023). World Energy Transitions Outlook 2023: 1.5°C Pathway. <https://www.irena.org/publications/2023/Nov/World-Energy-Transitions-Outlook-2023> (Accessed 18 September 2025)
- Karimizadeh, M. (2025). Political Fluctuations of the U.S. Dollar Make Inflation Control More Difficult. *New Economic Trends*, 85 [In Persian].
- Kaschny, L., & Lavrijssen, S. (2023). The Independence of National Regulatory Authorities and the European Union Energy Transition. *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 72, Issue 3, July 2023, pp. 715 - 736
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020589323000271>
- Kathiri, M. R. (2023). Strategic Issues of the Energy Sector in the Seventh Development Plan (3): Structural Reform of the Financial Relationship between the National Iranian Oil Company and the Government. *Expert Reports Monthly*, 31(5). Islamic Consultative Assembly Research Center [In Persian].
- Kingdom of Saudi Arabia. (2016). Vision 2030. <https://vision2030.gov.sa/en> (Accessed 20 September 2025)
- Korsnes, M., Loewen, B., Fereng Dale, R., Steen, M., & Moe Skjolsvold, T. (2023). Paradoxes of Norway's energy transition. *Climate Policy*, 23(9) 1132-1150. <https://doi.org/10.1080/14693062.2023.2169238>
- Krane, J. (2019). Energy governance in Saudi Arabia: Policy tradeoffs and rentier dynamics. *Center for Energy Studies*, pp. 1-36. <https://www.bakerinstitute.org/sites/default/files/201901/import/ces-pub-saudienergy-011819.pdf> (Accessed 20 September 2025)
- Law on the Annexation of Certain Articles to the Law Regulating Part of the Government's Financial Regulations (No. 2). (2014). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].
- Law on the Duties and Powers of the Ministry of Petroleum. (2012). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].
- Law on the Establishment of the National Iranian Oil Company. (2016). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].

- Lee, J., Serafin, A. M., & Courteau, C. (2023). Corporate disclosure, ESG and green fintech in the energy industry. *The Journal of World Energy Law and Business*, 16(6), 473-491. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwad018>
- Maddahinasab, M., & Nankab, M. (2020). An economic analysis of Iranian petroleum contract. *Petroleum Science*, 17(7), 1451-1461. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12182-020-00486-2>
- Mahdavi, P., Muttitt, G., Monaldi, F., & Marcel, V. (2021). National Oil Companies and Climate Change: *Insights for Advocates*. 1-16. (Accessed 20 September 2025) <https://www.researchgate.net/publication/356908021>
- Marcel, V. (2019). National Oil Companies of the Future. *Annales des Mines - Responsabilité et environnement*, 95(3):133 DOI:10.3917/re1.095.0133
- Marcel, V. (2006). Oil Titans: National Oil Companies in the Middle East. *Brookings Institution Press*, Chatham House . ISBN-10: 0815754736 ISBN-13: 978-0815754732 (Accessed 20 September 2025)
- Masumoto, R. (2024). *Global Strategies of International Oil Companies and Their Activities in Indonesia under Energy Transition*, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA), number 2024-RPR-19 edited by Shigeru Kimura, March. <https://www.eria.org/uploads/Global-Strategies-of-International-Oil-Companies-and-Their-Activities-in-Indonesia.pdf>
- Mitchell, J., Marcel, V., & Mitchell, B. (2012). What Next for the Oil and Gas Industry?. 1-128 (Accessed 12 October 2025) https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy%20C%20Environment%20and%20Development/1012pr_oilgas.pdf
- Mohammed, K.S., Tiwari, S., Ferraz, D., & Shahzadi, I. (2023). Assessing the EKC hypothesis by considering the supply chain disruption and greener energy: findings in the lens of sustainable development goals. *Environ. Sci. Pollut. Res.*, 30 (7) (2023). pp. 18168-18180. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-23351-8>
- Mousazadeh, E., & Barkhi, N. (2020). A Comparative Study of Ownership of Oil and Gas Resources in Iran and NAFTA Member States. *Energy Law Studies*, 6(1), 215–230 [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jrels.2020.252271.184>
- Nikbakht Fini, H. R., Bagheri, M., & Ghorbani, E. (2019). A Comparative Analysis of the Buyback Contract Framework and the Iran Petroleum Contract (IPC) with Respect to Ownership Rights, Reserve Recognition, and Fiscal Regime. *Energy Law Studies*, 4(2), 547–570 [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jrels.2019.245095.155>
- Norwegian Ministry of Energy (2022). An Energy Policy for Employment, Transition and security in times of uncertainty. <https://www.regjeringen.no/en/id4/> (Accessed 08 September 2025)
- Nouri Poushanlouei, J., & Barkhi, N. (2022). A Legal Analysis of the Comprehensive and Integrated Management of Iran's Oil and Gas

- Reservoirs. *Energy Law Studies*, 7(2), 453–475 [In Persian].
<https://doi.org/10.22059/jrels.2022.320770.430>
- Onyema, E., & Saxena, A. (2025). The Energy Transition in Contractual Practice. *ICSID Review - Foreign Investment Law Journal*, Vol. 00, No. 00 (2025), 1–20 <https://doi.org/10.1093/icsidreview/siaf004>.
- Osmel Manzano and Francisco M. (2008). The Political Economy of Oil Production in Latin America. *Economía Journal, The Latin American and Caribbean Economic Association - LACEA*, vol. 0(Fall 2008), pages 59-103. (Accessed 14 September 2025).
<https://ideas.repec.org/a/col/000425/008595.html>
- Petroleum Law (as amended). (1987). *Official Gazette of the Islamic Republic of Iran* [In Persian].
- Pourali, A., Naghibi, S. A., Mohebi, M., & Arabiyan, A. (2024). Ownership of Oil and Gas Resources in Iran under Imami Jurisprudence. *Journal of Law and Political Studies*, 4(2), 288–300 [In Persian].
<https://doi.org/10.48309/jlps.2024.2.9>
- Public Investment Fund (PIF). (2023). <https://www.pif.gov.sa/en>
- Rodionov, V. (2023). The Norwegian Energy Transition's Financial Issues in the Conditions of World Economy Globalization. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4385253> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4385253> (Accessed 25 September 2025)
- Qian, X., & Ghaziani, M. A. (2024). The Relationship between Transparency Obligations and Foreign Investment in Renewable Energies: Realising the Potential Role of IIAs. *Energies* 2024,17,11 2721. <https://doi.org/10.3390/en17112721>
- Rastgoo Khiavi, P., Piri, M., Abdi, O. (2025). The Legal Nature of Joint Operating Agreements within the Framework of Iran Petroleum Contracts (IPC). *Energy Law Studies*, 10(1), 25–48 [In Persian].
<https://doi.org/10.22059/JRELS.2025.365263.539>
- Rostami, V., & Binaei Bashi, M. (2026). *Public Finance Law of Oil and Gas* (2nd ed.). Tehran: Dadgostar Publications [In Persian].
- Saaresto, T. M., & Vleugel, R. (2025). *Energy transition strategy*. Lund University Publications. 1-83. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9202790/file/9202792.pdf> (Accessed 2 October 2025)
- Saberi, A., Nikkhah Nasab, M. (2023). Review of the Seventh Development Plan Bill (17): Energy Sector (Report No. 19069)". Tehran: Islamic Consultative Assembly Research Center [In Persian].
- Sadabadi, A. A., Shahi, N., & Borhani, F. (2025). Change management in Iran's energy policies: analyzing the transition process from fossil fuels to renewable energies. *Energy Conversion and Management: X* Volume 28, October 2025, 101269 <https://doi.org/10.1016/j.ecmx.2025.101269>

- Saudi Aramco. (2023). Annual report 2023. (Accessed 2 October 2025). <https://www.aramco.com/-/media/publications/corporate-reports/annual-reports/saudi-aramco-ara-2023-english.pdf>
- Seventh Progress Plan Law of the Islamic Republic of Iran. (2024). Official Gazette of the Islamic Republic of Iran [In Persian].
- Shargh Daily. (2025, November 11). "The Wrong Path of Oil" [In Persian].
- Sheline, A., & Coates Ulrichsen, K. (2025). Saudi Arabia's Vision 2030 and a Nation in Transition. Rice University's Baker Institute for Public Policy. (Accessed 2 October 2025). https://www.bakerinstitute.org/sites/default/files/2025-07/20250724-Sheline%20and%20Ulrichsen-Vision%202030-Research%20Paper_0.pdf
- Shiravi Khouzani, A. (2024). *Advanced Oil and Gas Law: Lecture Notes*. Faculty of Law, Farabi College, University of Tehran [In Persian].
- Shiravi Khouzani, A. (2021). *Oil and Gas Law* (5th ed.). Tehran: Mizan Legal Foundation [In Persian].
- Smil, V. (2018). "Energy and Civilization: A History". Paperback ISBN: 9780262536165 Pub date: November 13, 2018 Publisher: Cambridge, The MIT Press. pp.568.
- Sovacool, B. K. (2016). How long will it take? Conceptualizing the temporal dynamics of energy transitions. *Energy Research and Social Science*, 13, 202–215. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.12.020>
- Stevens, P. (2016). International oil companies: The death of the old business model. Chatham House Report. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-05-05-international-oil-companies-stevens.pdf> (Accessed 22 September 2025).
- Talus, K. (2023). Adapting international natural gas and LNG agreements in the light of the energy transition. *Journal of World Energy Law and Business*, 16(6), 492–505. <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwad023>
- Tehran Times, (2025). "Iran's Oil Ministry moves to attract investment, ease upstream contracting", June 11. <https://www.tehrantimes.com/news/514170/Oil-Ministry-moves-to-attract-investment-ease-upstream-contracting?> (Accessed 22 September 2025).
- Timmermann, C., & Noboa, E. (2022). Energy sovereignty: A values-based conceptual analysis. *Science and Engineering Ethics*, 70. (6), Article 66. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11948-022-00409-x>
- United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations. file:///C:/Users/pc1/Downloads/A_70_L.1-EN.pdf (Accessed 20 September 2025).

- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2015). The Paris Agreement. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- Van de Graaf, T., & Sovacool, B. K. (2020). Global energy politics. First published by *Polity Press*. ISBN: 9781509530496
- Van Groenendaal, W. J. H. & Mazraati, M. (2006). A critical review of Iran's buyback contracts. *Energy Policy*, 34(18), 3709–3718. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2005.08.011>
- Victor, D. G., Hults, D. R., & Thurber, M. C. (Eds.). (2012). *Oil and Governance: State-owned Enterprises and the World Energy Supply*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/oil-and-governance>.
- Zhou, O., & Jaipuriyar, M. (2021). Sinopec aims Yuan 30 billion investment through 2025 to boost hydrogen strategy. *S and P Global Commodity Insights*. <https://www.spglobal.com/commodity-insights/en/news-research/latest-news/energy-transition/083121-sinopec-aims-yuan-30-billion-investment-through-2025-to-boost-hydrogen-strategy?> (Accessed 5 October 2025)